

УДК 37.013.42+378.147

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СТАНОВЛЕННЯ РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ

Н.Є. Троценко

*Київський міський педагогічний університет імені Б.Д. Грінченка
Інститут психології і соціальної педагогіки*

У статті автором зроблено аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду становлення і розвитку ресурсних центрів для спеціалістів соціальної сфери.

Ключові слова: ресурсний центр, інформаційно-ресурсний центр, послуги, ресурсне забезпечення.

В статье автором сделан анализ отечественного и зарубежного опыта создания и развития ресурсных центров.

Ключевые слова: ресурсный центр, информационно-ресурсный центр услуги, ресурсное обеспечение.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення Україна перебуває на етапі становлення та розвитку громадянського суспільства на засадах свободи, творчості, гуманізму, милосердя. Цей процес зумовлюється суперечливою політичною та соціально-економічною ситуацією, яка склалася в державі.

Нині соціальні пріоритети в Україні визначені як провідні напрями державної політики. Для вирішення соціальних проблем залучаються різні соціальні інституції та неурядові організації, створюється розгалужена система соціальних служб.

На сучасному етапі розвитку інформаційно-ресурсного забезпечення в Україні залишається проблема пошуку альтернативних способів вирішення питань професійної підготовки та перепідготовки фахівців галузі соціальної роботи. Однією з необхідних умов здійснення соціальної роботи є її ресурсне забезпечення. Ресурсний потенціал соціальної роботи постійно видозмінюється, з'являються нові види ресурсів, динамічно розвивається існуюча ресурсна база. Ефективність соціальної роботи з дітьми, сім'ями та молоддю в громаді зумовлюється

відповідним ресурсним забезпеченням для задоволення їхніх потреб та вирішення проблем.

Проблему ресурсного забезпечення соціальної роботи спеціалістів соціальної сфери досліджували такі вітчизняні науковці: О.В. Безпалько, Н.В. Заверико, І.Д. Зверева, Г.М. Лактіонова, Т.Л. Лях, Т.В. Семигіна, Т.П. Цюман, К.С. Шендеровський. Однак, вітчизняний та зарубіжний досвід становлення і розвитку ресурсних центрів для спеціалістів соціальної сфери не вивчалось вітчизняними та зарубіжними науковцями.

Метою статті є аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду становлення і розвитку ресурсних центрів для спеціалістів соціальної сфери.

Оскільки соціальна робота для України була новим видом практичної діяльності, перед вищими навчальними закладами та професійними об'єднаннями постало питання про її розвиток та підтримку спеціалістів, які працюють у цій галузі. Жодна сфера людської діяльності не може існувати, розвиватися і удосконалюватися без інформаційно-ресурсної підтримки. Так само і соціальна сфера потребує допомоги у отриманні необхідної інформації та ресурсів. Соціальна робота безпосередньо пов'язана з допомогою людям, які перебувають у складних життєвих обставинах, що покладає на працівників соціальних служб велику відповідальність, тому набуття нових знань, ознайомлення з передовими тенденціями роботи, отримання технічної і сервісної підтримки для проведення заходів є запорукою професійного і якісного надання послуг. Такому розвитку і забезпеченню діяльності працівників соціальної сфери безпосередньо сприяють ресурсні центри.

Так, Українською асоціацією соціальних педагогів і спеціалістів із соціальної роботи спільно з благодійним фондом "Християнський дитячий фонд" за підтримки Міжнародної федерації соціальних працівників у 1999 році ініціювалося створення мережі ресурсних центрів для консультативної і методичної підтримки спеціалістів соціальної сфери. Новостворені ресурсні центри виконували роль осередків просвіти для професійних громад у різних регіонах України,

популяризуючи закордонний досвід соціальної роботи з різноманітними категоріями населення, організовуючи конференції та круглі столи з метою його адаптації до сучасних умов країни [4].

На сьогодні в різних регіонах України за фінансової підтримки Швейцарської агенції з розвитку та співробітництва створено 7 ресурсних центрів: Запоріжжі, Києві, Тернополі, Луганську, Луцьку, Рівному, Севастополі, Луцьку, Рівному, Севастополі. Кожний із центрів має свою історію та шлях розвитку, проблеми й перспективи на майбутнє. Свою діяльність ресурсні центри розпочали в рамках проекту «Соціальна освіта в Україні» та створювались на базі вищих навчальних закладів, а саме: Запорізького національного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України (м. Київ) та на базі організацій, які працюють із дітьми та молоддю в умовах територіальної громади, а саме: Севастопольського, Луцького та Рівненського центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, студентського волонтерського загону «Сова» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Метою діяльності цих центрів є підвищення професійної компетентності спеціалістів соціальної сфери та представників громадських організацій, які надають соціально-педагогічну допомогу та підтримку дітям, сім'ям та молоді. Спеціалісти ресурсних центрів надають інформаційні, консультаційні, посередницькі та просвітницькі послуги [8].

У цей же період створюється інформаційно-сервісний центр з проблем викладання та досліджень у соціальній сфері при Школі соціальної роботи – структурний підрозділ Києво-Могилянської Академії. Центр створений у травні 1999 року у межах проекту «Поширення освіти у сфері соціальної роботи та соціальної політики в Україні», підтриманого програмою Темпус-Тасіс Європейського Союзу. Основною метою діяльності інформаційно-сервісного центру є сприяння поширенню освіти у галузі соціальної роботи та соціальної політики, а також проведенню наукових досліджень у соціальній сфері України

шляхом надання різноманітної інформаційної допомоги та сервісних послуг її фахівцям. Інформаційно-сервісний центр працює як організація типу ресурсного центру [1].

Паралельно створювались та розвивались ресурсні центри у мережі діяльності соціальних служб для молоді – спеціальних закладів, уповноважених державою брати участь у реалізації державної молодіжної політики шляхом здійснення соціальної роботи з дітьми та молоддю.

Так, у період з 1998 по 2001 рр. при соціальних службах було створено та розпочали свою діяльність 27 ресурсних центрів/ методичних кабінетів. Вони організовувались на базі обласних центрів соціальних служб для молоді, в міській соціальній службі м. Києва та державному центрі соціальних служб для молоді. Аналіз звітів соціальних служб за період із 1998-2001 рр. показав, що для працівників ресурсних центрів у цей період проводились методичні семінари з метою організації їхньої діяльності та розвитку [12]. Ці ресурсні центри обслуговували тільки соціальних працівників та залучених спеціалістів соціальних служб. Однак згодом послугами центрів почали користуватися і студенти спеціальностей "Соціальна педагогіка», «Соціальна робота».

Наразі за наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту № 203 від 30.01.2006 про «Типове положення про інформаційно-ресурсний центр центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» при ЦСССДМ, діє розгалужена мережа спеціалізованих формувань – інформаційно-ресурсних центрів. Наприкінці 2008 року діяло 136 інформаційно-ресурсних центрів [7]. Основними завданнями інформаційно-ресурсних центрів СССДМ є: організація методичної роботи в центрах; надання інформаційних, довідкових, просвітницьких, рекламно-пропагандистських послуг дітям, молоді та різним категоріям сімей; ресурсне забезпечення соціальної роботи.

Також заслуговують на увагу створені у 1998 р. ресурсний центр розвитку громадських організацій "Гурт" у м. Києві та Волинський ресурсний центр в м. Рівне. Ресурсний центр ГУРТ – це національний центр суспільної інформації та

експертизи, що сприяє суспільним перетворенням в Україні, використовуючи та розвиваючи потенціал організацій громадянського суспільства. ГУРТ засновано у 1995 році та зареєстровано як громадську неприбуткову організацію у січні 1996 р. Місія організації – становлення відкритого громадянського суспільства в Україні шляхом зміцнення сектора громадських організацій. Уся діяльність ресурсного центру "Гурт" спрямована на надання інформаційної, навчальної та консультативної підтримки громадським організаціям [11].

Мета діяльності Волинського ресурсного центру є: сприяння активності, свідомості та відповідальності громадян шляхом розвитку громадських організацій. ВРЦ, без перебільшення, є однією з найпотужніших агенцій регіонального розвитку у питаннях розробки стратегічних планів сталого розвитку для міст та районів України [2].

З 1996 року в Україні за фінансової підтримки Фонду "Євразія", Фонду Чарльза Стюарта Мотта, Міжнародного фонду "Відродження" почали свою діяльність ресурсні центри для недержавних організацій. На даний час їх працює десять. Сфери впливу ресурсних центрів поширюються на всю територію України. В цей період директори відповідних ресурсних центрів підписали документ, в якому засвідчують своє бажання до об'єднання та декларують про утворення Української Ліги ресурсних центрів для некомерційних організацій як єдиної мережі безформального центру. Місія Ліги ресурсних центрів: сприяти зростанню соціальної активності та відповідальності громадян шляхом розвитку сектору громадських організацій та зміцненню соціального партнерства.

Також ресурсні центри для спеціалістів соціальної сфери починають створюватися на базі Дружніх клінік для молоді за фінансової підтримки Дитячого фонду ООН в Україні – ЮНІСЕФ. Започаткована мережа дружніх до молоді клінік потребувала забезпечення якісної підготовки фахівців та методичного супроводу своєї діяльності. Так, відповідно до Зведеного плану дій Уряду України та Представництва Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України №594 від 24 грудня 2004 року створено

Інформаційно-ресурсний навчальний центр клініки, дружньої для молоді в м. Києві. Метою створення інформаційно-ресурсних центрів є підготовка спеціалістів для роботи з дітьми та молоддю згідно з концепцією дружнього до молоді ставлення, інформаційно-методична підтримка розвитку мережі клінік дружніх до молоді з надання методичної та інформаційної допомоги дітям та підліткам у сфері збереження репродуктивного здоров'я [10].

Починаючи з початку XXI ст. у соціальній роботі науковці та практики приділяють значну увагу роботі в громаді, активізації місцевих громад задля вирішення проблем дітей, сімей та молоді окремих категорій населення. Так, у 2004 році Кременчуцькою міською громадською організацією сприяння профілактиці соціально-негативних явищ у суспільстві “Порятунок” почав діяти Інформаційно-консультаційний центр сприяння розвитку громадського сектору. Діяльність центру полягає у наданні технічної, інформаційної та консультаційної допомоги неприбутковим організаціям м. Кременчука, що займаються соціальною роботою, підтримують міжсекторне партнерство, підсилити можливості кременчуцьких неприбуткових організацій у вирішенні соціальних проблем громади, а також у сприянні філантропії та роботі волонтерів на місцевому рівні [5].

У 2005–2007 рр. Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» було створено ресурсні центри для батьків дітей з особливими потребами в трьох регіонах України на базі закладів освіти, які реалізують модель інклюзивної освіти дітей: навчально-виховного комплексу „Перші кроки” м. Полтава; школи-дитячого садка „Малюк” м. Львів; школи-дитячого садка „Паросток” м. Київ.

Функції цих ресурсних центрів: вивчення потреб сімей і їх задоволення шляхом надання інформації про існуючі ресурси і послуги місцевого, всеукраїнського і міжнародного рівнів; реалізація навчальних програм, заходів і надання консультацій учасникам проекту; сприяти створенню клубів для батьків, проведенню акцій, зустрічей з представниками громади; забезпечення учасників проекту інформаційними бюлетенями, методичною літературою, навчальними посібниками; надання можливості, учасникам проекту, широко використання

бібліотечних і відео ресурсів; сприяння створенню формальних і неформальних батьківських, батьківсько-вчительських організацій та об'єднань; формування активної громадянської позиції батьків у відстоюванні прав своїх дітей, внесені змін до законодавчої бази, ініціюванні спільних дій; забезпечення можливості активного спілкування батьків, педагогів, представників державних, недержавних і громадських організацій; налагодження безперервного обміну інформацією [3].

У 2006 р. на підставі наказу Міністерства праці та соціальної політики в рамках Проекту TACIS „Розвиток системи професійного навчання на робочому місці” було створено Центральний ресурсний центр професійного розвитку, який є підрозділом Українського міжгалузевого центру модульного навчання. Центральний ресурсний центр створено з метою: сприяння підвищенню ефективності системи професійного навчання кадрів на виробництві; удосконалення нормативно-правової бази у сфері професійного навчання кадрів; надання консультативної та методичної допомоги підприємствам різних форм власності та підпорядкування з питань підготовки кадрів на виробництві [14].

Здійснений аналіз історії розвитку вітчизняних ресурсних центрів дозволив припустити, що перші РЦ в Україні створювались за зарубіжними зразками, оскільки там вони вперше згадуються у 1960-х рр. ХХ ст.

Навчальні ресурсні центри відомі з 1960 року, коли розпочалася перебудова від традиційних шкільних бібліотек до інформаційно-пошукових центрів, які надавали широкий вибір послуг для вчителів і для студентів. У таких центрах були не тільки друковані матеріали, а й інші різновиди інформаційних технологій, які мали на меті допомогти у покращенні учбового процесу та у самонавчанні. Такі ресурсні центри стали популярними у середині 1960–1970-х рр. Причини створення ресурсних центрів: шкільні бібліотеки на допомогу навчальному процесу починають зникати; книжки та друковані матеріали стали не тільки інформаційними ресурсами; розвиток навчальних теорій, інтернаціональних тенденцій до самонавчання, роль вчителя змінилася – він почав виступати у ролі лідера та куратора в навчального процесу; в

навчально-ресурсних центрах концентруються всі інформаційні ресурси, які використовуються не тільки в навчальному процесі, але і у навчальній практиці. Головна мета створення таких ресурсних центрів – зробити комфортним середовище, яке б дозволило учням користуватися різними інформаційно-навчальними ресурсами, та допомагало б їм у самонавчанні [15].

Розвиток соціальної роботи за кордоном як і в Україні пов'язаний із створенням підтримуючого середовища як галузі так і професії у цілому. Розглянемо основні тенденції розвитку ресурсних центрів за кордоном, на прикладі США. Е.Р. Сукиасян аналізуючи діяльність шкільних бібліотек у США відмічав: «традиційна американська бібліотека на протязі останніх трьох десятиріч років придбала в якості «партнера» зовсім новий тип бібліотечно-інформаційного закладу, які називались медіоцентрами чи ресурсно-інформаційними центрами. Перші такі центри в США виникли у якості самостійних закладів, які розташовувались в мікрорайонах, де було декілька шкіл, і залучали школярів віком від 11-12 років. На думку спеціалістів, головним у їх діяльність поступово стала не освіта, а розвиток, в першу чергу – із залученням нових інформаційних технологій. Школярі одержували можливість самостійно працювати на комп'ютерах, сканерах, використовувати оптичні диски різного призначення, можливість користування Інтернетом» [13,С.56]. Подібна практика є і на Кубі, де з 80-х років минулого століття існує досвід створення єдиного інформаційно-ресурсного центру для обслуговування користувачів декількох шкіл.

Безперечно цікавий досвід реалізації проекту Goethe-Institut по створенню інформаційного центру для венгерських циган, які навчаються в гімназії ім. Ганді в м. Печ/Фюнфкирхен у Венгрії. Центр відкривав шлях циганським дітям до середньої освіти, так як більшість школярів росли в сім'ях, де не мали звички читати книги. Тому центр повинен був задовольняти інтереси вихованців інтернату, пов'язаних з проведенням вільного часу, створити середовище, в якому маленькі цигани могли одержати інформацію про свою культуру, мову та історію» [6,С.6].

У різних країнах Європи, як і в Україні, ресурсні центри називались по-різному: ресурсні центри; інформаційно-ресурсні центри, методичні кабінети; медіоцентри, консультаційні центри; інформаційні бюро; довідкові служби; навчально-ресурсні центри, довідкові молодіжні бюро, молодіжні інформаційні центри. Така полісемія, на наш погляд, не випадкова, оскільки назва центру впливала із змісту та напрямів його діяльності.

Цікавим є британський досвід створення ресурсних центрів, який пов'язує із діяльністю молодіжних працівників. Ці фахівці надають молодим людям соціальну підтримку у двох аспектах. Перший – соціально-емоційний аспект, пов'язаний із взаємовідносинами, турботою та повагою. Другий – інструментальний аспект, в якому особлива увага приділяється інформації, пораді, юридичній, фінансовій та матеріальній підтримці. Молодіжні центри та консультаційні служби створювались на початку 80-х років. Як правило, служби, які спеціалізувалися в своїй роботі по конкретній тематиці, обслуговували всі групи населення без обмежень.

А вже на початку 1988 року у всі інформаційні молодіжні організації та консультативні служби Європи була розіслана анкета з метою одержання додаткової інформації про служби даного профілю, щоб установити конкретну модель організації служб інформації про молодь та консультаційних служб, виявити різні точки зору, пов'язаних з цим питанням. Зібраний матеріал обговорювався в «Комітеті соціалістів по інформаційним молодіжним службам в Європі». Проведене дослідження дозволило при інформаційних та консультаційних службах створити ресурсні центри, де збиралася вся отримана інформація, до якої мали доступ усі категорії населення. Зібрані інформаційні матеріали допомагали користувачам вирішувати власні проблеми. До цієї категорії інформації відносились буклети, системи карток, банк комп'ютерних даних. Інформацією користувались також консультанти, які могли допомогти користувачам у виборі потрібної інформації [15].

Ще про один вид ресурсних центрів – довідкові молодіжні бюро були характерні для Франції, Греції та Португалії. У інших країнах Європи частіше

зустрічалися ресурсні консультаційні центри для молоді чи центри, які поєднували інформаційне та консультаційне бюро [15].

Заслуговує на увагу специфіка створення та діяльності ресурсного центру при Університеті Яшавантрао Чаван Махараштра в Насеке (Індія). Ресурсний центр виконує функції: отримання, збереження та розповсюдження інформації. Його використовують як навчальний центр по різноманітним програмам. У своєму розпорядженні він має не тільки навчальні матеріали, довідники, інформацію на електронних носіях, але й новітні технічні засоби. Ресурсний центр допомагає студентам ознайомитися з інформацією і дистанційно, так як населені пункти знаходяться віддалено один від одного і у студентів не має можливості і часу, щоб побачити телепередачу, яка його цікавить, або сходити на консультацію чи прослухати який-небудь курс [16]. Virізніють такі функції ресурсного центру: академічна (функція підтримки навчального процесу, яка здійснюється через консультування студентів і проведення сесій з тьютором та підбір консультантів і тьюторів для виконання цієї роботи); технічна (наявність різних типів програмного і апаратного забезпечення (аудіо-відео обладнання, кімнат для занять, бібліотеки), спеціальної бібліотеки, що має різноманітну довідкову літературу, відеокасети, телевізори, відеомагнітофони і комп'ютери, які необхідні, щоб зробити засоби мас-медіа доступними для кожного студента, а також, щоб кожен міг дізнатися свої оцінки, швидкість прогресу і час проведення занять); адміністративна (оскільки ці центри є посередниками між суспільством і університетом, то вони повинні виконувати завдання розвитку зв'язків з громадськістю для налагодженню хороших взаємин з населенням [16]).

На відміну від країн далекого зарубіжжя, у Росії ресурсні центри створювались майже у той самий період, що і в Україні. Вони поділяються на: ресурсні центри на підтримку громадських ініціатив; ресурсні центри у структурі громадських організацій; ресурсні центри у сфері освіти; ресурсні центри у сфері економіки.

Одними із перших у Росії ресурсні центри в соціальній сфері почали створюватись в недержавних організаціях. Так, перший ресурсний центр було

створено у 1996-1997 рр. Міжрегіональним фондом "Партнер" (м. Москва) в рамках проекту "Створення мережі ресурсних центрів Центральної Росії" [9].

Мережа ресурсних центрів у сфері освіти почала формуватися на основі відкритих конкурсів в рамках Федеральної цільової програми «Розвиток єдиного освітнього інформаційного середовища 2001-2005 рр.» при підтримці Адміністрації суб'єктів Федерації на базі провідних вузів та організацій галузі. Мережа цих центрів орієнтована на забезпечення комплексного супроводу результатів, одержаних в ході виконання Федеральної цільової програми «Розвиток єдиного освітнього інформаційного середовища», тим самим забезпечуючи зв'язок між окремими напрямками створення єдиного освітнього інформаційного середовища регіонів, як частина єдиного інформаційного простору Росії.

На сьогодні ця мережа ресурсних центрів представлена 33 регіональними ресурсними центрами та 4 спеціалізованими, останні з яких здійснюють централізоване забезпечення регіональних центрів, органів управління та установ освіти по окремим напрямкам розвитку єдиного освітнього інформаційного середовища. Вона будувалася в рамках інтеграції в першу чергу з галузевими структурами системи освіти, які створювались для розвитку міжвузівського інформаційного простору. Мета створення цієї мережі ресурсних центрів – підвищення якості освіти на основі інформатизації освіти, створення єдиного інформаційно-освітнього простору, розширення можливостей доступу викладачів та студентів до мережі ресурсів та технологій, формування сучасної інформаційної культури педагогів та студентів, підвищення ефективності управління мережевою взаємодією суб'єктів освітнього середовища [9].

Сьогодні за кордоном, як свідчать дослідження О.В. Безпалько, І.Д. Зверєвої, Н.В. Заверико, А.А. Савінової, В.В. Козубовського, В.Г. Бочарової ресурсні центри переважно створюються та діють на базі місцевих громад (Великобританія, Греція, Німеччина, Португалія, Румунія, Франція, Шотландія), вищих навчальних закладів (Індія, Росія, США) та соціальних службах (Румунія, Росія, Білорусь, Данія, Нідерланди).

Отже, проведений аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду розвитку ресурсних центрів соціальної сфери засвідчив, що нині, як і в Україні, так і за кордоном, ресурсні центри є достатньо розповсюдженою формою підтримки соціальних працівників та місцевої громади, хоча простежується полісемія у назвах цієї інституції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винничук О. Інформаційно-сервісний центр з проблем викладання та досліджень у соціальній сфері / О. Винничук // Соціальна сфера. – 2000. – № 1. – С. 4–5.
2. Волинський ресурсний центр : річний звіт за 2007 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vrc.rv.ua/>
3. Ворон М. Створення ресурсно-інформаційних центрів для батьків дітей з особливими потребами Всеукраїнського фонду «Крок за Кроком» [Електронний ресурс] / М. Ворон, Ю. Найда. – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/index>.
4. Зверева І. Д. Про проект «Соціальна освіта в Україні» / І. Д. Зверева // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 5. – С. 35–37.
5. Інформаційно-консультативний Центр сприяння розвитку громадського сектору Кременчуцької міської громадської організації “Порятунок” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sat.poltava.ua>.
6. Крайенберг У. Школьная библиотека для юных цыган в Венгрии / У. Крайенберг // Импульсы для мирового информационного общества. – М. :Goethe-institut, [Б.г.]. – 12 с.
7. Мережа спеціалізованих формувань центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (станом на 01.12.2008 р.) / [за ред. В. С. Вовка]. – К. : [Держсоцслужба], 2009. – 15 с.
8. Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям в громаді: узагальнення досвіду проекту: інф.-метод. матеріали / [О. В. Безпалько, Т. П. Басюк, З. П. Бондаренко та ін.] ; за ред. О. В. Безпалько. – К. : Наук. світ, 2006. – 80 с.
9. Практиорієнтована концепція ресурсних центрів в системі початкової

професійної освіти : проект Інституту розвитку професійного утворення Міністерства освіти і науки Російської Федерації від 10.03.04 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fpkirpo.narod.ru/ResZentr/konchep.htm>.

10. Профілактика ВІЛ/СНІДу серед молоді : досвід реалізації проекту 2003-2005 рр. / Балакірева О. М., Левін Р. Я., Сосідко Т. І. ; під ред. Ю. Г. Попсуєнко. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2006. – 129 с.

11. Ресурсний центр розвитку громадських організацій "Гурт" / керівн. Василина Дибайло [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intellect.org.ua/index>.

12. Роль Інформаційно-методичного ресурсного центру в залученні молоді до процесу формування здорового способу життя // Аналітичний звіт за підсумками роботи системи ССМ м. Києва в першому півріччі 2001 року / [упоряд.: І. Я. Ткач] ; Український ін-т соціальних досліджень ; Київська міська соціальна служба для молоді. – К. : [б. в.], 2001. – С. 63–93.

13. Сукиасян Э. Р. Школьная библиотека в США / Э. Р. Сукиасян // Школьная библиотека. – 2006. – № 7. – С. 53–56.

14. Центральний ресурсний центр професійного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minpraci.gov.ua/control/uk/publish/article>

15. Alomran Hamad Ibrahim Learning Resource Centres in Saudi Arabia: A study to the Reality with A plan for an Ideal center. Riyadh: Riyadh Girls University [Електронний ресурс] / Alomran Hamad Ibrahim // Wikipedia Free Encyclopedia. – 2007. –

Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Learning_Resource_Centers#Services

16. Garje C. V. Managing Study Centres: A „Challenging-Task“ before YCMOU Nasik In Indira Gandhi National Open University, Structure and Management of Open Learning Systems : матеріал. восьмої щоріч. конф. асоціації відкритих університетів Азії, Нью-Дели, (20-22 лют., 1995 р.) [Електронний ресурс] / Garje C. V., Rastogi S. B. – 1995. – Т. 2. – С. 117–122. – Режим доступу: <http://www.gdenet.ru/management/operations/local/>